Alstorpsdammen

Fornlämning L1983:5477 mfl, Kungstorp 2:4 & 3:1, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning.

Lars Norberg

Rapport 2026:13

Sammanfattning

Sveriges Sportfiske- och fiskevårdsförbund (Sportfiskarna) planerar att genomföra habitatförstärkningar längs en sträcka av Näveån nedströms Alstorpsdammen. Åtgärden syftar till att återskapa en mer heterogen strömvattenmiljö för att gynna havsöring, samt andra vattenlevande organismer och arter kopplade till den strömmande vattenmiljön. Området är beläget norr om Nävekvarn i Nyköpings kommun, Södermanlands län.

Med anledning av det beslutade Länsstyrelsen att det berörda området skulle omfattas av arkeologisk förundersökning. Arbetet utfördes utan grävande moment och syftade till att ge Länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför prövning om tillstånd till ingrepp i fornlämningar och fornlämningsområden. Arbetet skulle inriktas på att dokumentera och registrera kulturhistoriska komponenter inom och i direkt anslutning till Näveån samt att vid behov justera geometrin och beskrivningen för L1983:5477, ett hytt- och hammarområde.

I augusti år 2026 utförde Sörmlands Arkeologi AB den aktuella insatsen. Utöver att geometrin för ovan nämnda fornlämning justerades, identifierades ytterligare fem lämningar varav två var kända, men ej registrerade i KMR sedan tidigare. Bland annat registrerades två damvallar varav båda bedöms som fornlämningar. Därtill registrerades en husgrund, en bro samt ytterligare en sentida dammvall. De sistnämnda bedöms som övrig kulturhistorisk lämning. Uppgifterna har registrerats i Kulturmiljöregistret.

Rapporten laddas ned via
www.sormlandsarkeologi.se

eller beställs från

Sörmlands Arkeologi AB
Tideliusgatan 37
118 69 Stockholm

mail@sormlandsarkeologi.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg
Kart- och ritmaterial: Lars Norberg

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv.

© Sörmlands Arkeologi AB
Nyköping 2026

Innehåll

Sammanfattning 2

Inledning 4

Syfte 4

Genomförande 4

Resultat 5

Referenser 6

Administrativa uppgifter 7

Bilagor 8
Bilaga 1. Utdrag ur Sverigekartan med undersökningens belägenhet. Skala 1:1 000 000.
Bilaga 2. Utdrag ur Fastighetskartan med läget för förundersökningen. Skala 1:2 500.
Bilaga 3. Fotodokumentation.

Inledning

I enlighet med Länsstyrelsens beslut (lst dnr 2140-2025) har Sörmlands Arkeologi AB utfört en arkeologisk förundersökning längs en sträcka av Näveån. I anslutning till områdets södra delar finns ett sedan tidigare känt hytt- och hammarområde, L1983:5477. Området för insatsen var beläget strax norr om Nävekvarn, inom fastigheterna Kungstorp 2:4 och 3:1 i Nyköpings kommun, Södermanlands län (bilaga 1 & 2).

Sveriges Sportfiske- och fiskevårdsförbund (Sportfiskarna) planerar att genomföra habitatförstärkning längs en knappt 300 meter lång sträcka nedströms Alstorpsdammen. Åtgärden syftar till att återskapa en mer heterogen strömvattenmiljö för att gynna havsöring, samt andra vattenlevande organismer och arter kopplade till den strömmande vattenmiljön.

Fältarbetet genomfördes 2026-08-17 och 2026-08-19. Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Lars Norberg. I fält deltog även Patrik Gillbrand. Båda är arkeologer vid Sörmlands Arkeologi AB.

Näveån avvattnar Nävsjön och mynnar ut i Bråviken vid Nävekvarn. I området för Nävekvarns bruk anlade bröderna de Besche en masugn år 1623. År 1719 brann denna men bruket återuppbyggdes och utvecklades under tidigmodern tid till ett gjuteri. Under 1900-talet förändrades verksamheten återigen och industrin lades ned så sent som år 2010 (Rindstål 2012). De naturtopografiska förhållandena utgjorde en förutsättning för brukets lokalisering. I omgivningarna finns malmfyndigheter, skog till bränsle, samt själva Näveån för kraftförsörjningen. Området var sedan medeltiden en särskild bergslag med namnet Näveberg, senare Tunaberg (Skyllberg 2001, s. 68). Var den första masugnen byggdes är dock oklart. Indikationer pekar på att rör det sig om det hytt- och hammarområde (L1983:3871) som finns registrerat nedströms fornlämning L1983:5477, men det är inte helt klarlagt. År 1661 finns uppgifter om att verksamheten flyttades ytterligare nedströms, troligen till det område där det senare bruket var beläget. Platsen är registrerad som L1983:4319 strax söder om Masugnsdammen. För ytterligare historik se Gustafsson Gillbrand 2019, Nilsson 2019 & Svensson 2019.

Syfte

Syftet med förundersökningens var att ge Länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför prövning om tillstånd till ingrepp i fornlämning och fornlämningsområde. Målsättningen var att fastställa och dokumentera fornlämningarnas karaktär, datering, utbredning och komplexitet. Resultaten ska kunna användas av undersökare för att beräkna omfattningen av en arkeologisk undersökning. Resultaten ska också kunna användas i företagarens planering.

Genomförande

Den arkeologiska insatsen var av enklare karaktär och genomfördes utan grävande moment. Inför fältarbetet genomfördes en kart- och arkivstudie för att få en uppfattning om områdets karaktär och historia. Här har information inhämtats från framförallt Kulturmiljöregistret (RAÄ) och Lantmäteriet (LMM, LMS, RAK, historiska kartor/ortofoton).

Arbetet skulle också inriktas på att bedöma hur de planerade åtgärderna kommer att påverka kulturmiljön. Förundersökningen skulle därför lämna förslag om det finns behov av fortsatta arkeologiska åtgärder eller om föreliggande insats var erforderlig.

Med utgångspunkt i kart- och arkivstudien besiktigades lämningarna i området. Syftet var att karakterisera dem samt bedöma bevarandegrad och antal. I den mån det var möjligt skulle även lämningarnas kronologiska tillhörighet fastställas. Påträffade lämningar dokumenterades med RTK-GPS, beskrevs i text och fotograferades, tillsammans med översiktliga områdesbeskrivningar. Resultaten redovisas i beskrivningarna nedan samt i tabellform och tillhörande kartor (bilaga 1–6). Höjderna över havet varierade mellan cirka 16 och 22 meter över havet.

Resultat

Områdesbeskrivning
Undersökningsområdet utgjordes av en kuperad bäckravin med ställvis tät blandskog och sly. Genom området löper ett flertal gångstråk, bland annat en del av Sörmlandsleden. Åfåran och dess närområde uppvisade tydliga spår på hur vattendraget nyttjats genom historien. Bland annat syntes tydliga tecken på tidigare rensningar och rätningar av vattendraget, samt naturliga erosions- och översvämningzoner. I anslutning till Alstorpsdammens, strax söder om Näveån finns en delvis igenfylld kanal som troligen grävts i modern tid. I bäckravinen finns en hel del död ved samt löst liggande block. De senare utgörs av både av naturligt stenmaterial som eroderat fram samt sådana som rivits eller rasat från befintliga konstruktioner. Den täta växtligheten och mängden död ved i form av fallna träd gjorde området ställvis svåröverskådligt. Som nämndes ovan fanns uppgifter om en tidigare registrerad lämning, vilken tangerade undersökningsområdets södra del (L1983:5477). Utöver detta fanns uppgifter om en dammvall som identifierats i samband med en tidigare utförd inventering (Nilsson 2019). Lämningen var dock inte registrerad i KMR inför föreliggande arbete. Utöver det fanns uppgifter om en husgrund belägen drygt 20 meter söder om undersökningsområdet. På önskemål från Länsstyrelsen har även denna registrerats.

Lämningar i området
L1983:5477. Hytt- och hammarområde, fornlämning. 145 x 100 meter stort (N-S). Inom området finns två slaggvarp, en slaggförekomst, en dammvall, en hjulgrav, en vattenränna och ett kolupplag. Slaggförekomsten består av masugnsslagg och av de två mindre slaggvarpen består det ena av masugnsslagg medan det andra består av hammarslagg. I åkermarken i öster är ett kolupplag/hyttbacke, bestående av mörkfärgad jord med träkol. Inom området har i sen tid legat en såg. Dammvallar och hjulgrav kan ha samband med denna. Betonggrunder och husgrunder härrör från sågen. Enligt skylt på platsen härrör de synliga lämningarna från skedet 1700–1900-tal.

Geometrin för L1983:5477 har justerats så att de synliga lämningarna på ömse sidor om Näveån inkorporeras. Fornlämningen berörs marginellt av de planerade vattenåtgärderna och endast till sin nordvästra del på ömse sidor om ån. Nedströms bron (nedan, L2026:4407) finns relativt gott om slagg i själva vattendraget tillsammans med Utrasat och frameroderat stenmaterial. **Åtgärdsförslag:** Framtida rensning/utläggning av material i åfåran bör åtföljas av arkeologisk insats, förslagsvis *Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning*.

L2026:4403. Dammvall, fornlämning. Fördämningsvallar på ömse sidor om Näveån, Den norra delen är cirka 40 meter lång (NV–SÖ), 3–5 meter bred och intill 2 meter hög. Uppbyggd av jord och sten. I sydväst ett upptill 5 meter långt synligt kallmurat parti i 1–3 skift. Den södra delen består av en förstörd jordvall innehållande enstaka stenblock, cirka 10 meter lång, 1–3 meter bred och upptill 0,5 meter hög.

Dammvallarna hänger troligen samman kronologiskt med verksamheterna nedströms bron (L2026:4407), det vill säga L1983:5477. **Åtgärdsförslag:** Framtida rensning/utläggning av material i åfåran bör åtföljas av arkeologisk insats, förslagsvis *Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning*.

L2026:4404. Dammvall, fornlämning. Fördämningsvall, cirka 95 meter lång (N–S), 3-5 meter bred och 1,0-3,5 meter hög. Uppförd av sten samt jord- och grusfyllning. Vid utloppet från Alstorpsdammen finns ett utlopp/utskov med en tröskel och andra sentida förstärkningar av betong. I övrigt är utloppet uppfört av huggna stenblock, 0,4-0,7 meter stora. I anslutning till vallen finns ytterligare ett utlopp/utskov i norr, byggt i betong med ett handtag i marknivå. L2026:4404 är sammanbyggd med L2026:4450 i söder (se nedan).

Dammvallen hänger troligen samman kronologiskt med verksamheterna nedströms, det vill säga L1983:5477. **Åtgärdsförslag:** Framtida rivning/rensning/utläggning av material i åfåran bör åtföljas av arkeologisk insats, förslagsvis *Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning*.

L2026:4406. Husgrund, historisk tid, övrig kulturhistorisk lämning. Troligen rektangulär, cirka 6–8×5 meter stor (NÖ–SV), bestående av en rikligt överväxt gles syll av 0,3–0,5 meter stora stenar i nordöstra delen. I norr berg i dagen, möjligen delvis anlagd på detta. Enligt skylt på plats rester efter torpet Gråbo (Ryttartorpet). Ödelagt genom brand år 1953 (Tunabergs HBF).

Grunden är markerad som skogvaktarbostad på Häradskartan från förra sekelskiftet (RAK ID J112-56-14). **Åtgärdsförslag:** - (lämningen berörs i nuläget ej av planerade åtgärder).

L2026:4407. Bro, övrig kulturhistorisk lämning. Cirka 10 meter lång (Ö–V), 5–7 meter bred och upptill 2 meter hög. Fundamentet är uppbyggt av mestadels spräckta stenblock, 0,5–1 meter stora. Övre delen är betongförstärkt. Bron bärs upp av järnbalkar samt är överdäckade med trä.

Bron bedöms som sentida och är med tanke på konstruktionen som äldst från förra sekelskiftet. I bruk som gångstråk. **Åtgärdsförslag:** -

L2026:4450. Dammvall, övrig kulturhistorisk lämning. En cirka 47 meter lång (NV–SÖ) fördämningsvall, 3–5 meter bred och cirka 1–2 meter hög. Uppförd av sten samt jord- och grusfyllning. Sammanbyggd med L2026:4404 i norr. Löper parallellt med en grävd kanal belägen direkt söder och sydväst om vallen. Kanalen, som är cirka 30 meter lång och 5 meter bred, ansluter i nordväst till Alstorpsdammen och är igenfylld i sydöst. Både kanalen och den aktuella delen av vallen har troligen tillkommit strax efter förra sekelskiftet.

Vallen och kanalen intill är ej synlig på häradskartan från förra sekelskiftet (RAK ID J112-56-14), däremot på laga skifteskartan från 1917 (LMS C85-56:8, år 1917). **Åtgärdsförslag:** - (lämningen berörs i nuläget ej av planerade åtgärder).

Referenser

Gustafsson Gillbrand, Patrik. 2019. *Nävekvarn*. Kungstorp 2:4 mfl, Tunabergs socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkeologisk utredning. *Sörmlands Arkeologi AB, Rapport 2019:01*. Nyköping.

Rindstål, Kurt. 2012. Näfveqvarns Bruk. *I: Sörmlandsbygden 2012.* Södermanlands hembygdsförbunds årsbok.

Skyllberg, Eva. 2001. *Södermanlands medeltida bergsbruk - en feodal angelägenhet.* Sörmländska handlingar nr 50. Diss. Stockholms universitet.

Svensson, Ingeborg. 2019. *Näveån*. L1983:3871/Tunaberg 323:1, Kungstorp 2:4, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning. *Sörmlands Arkeologi AB, Rapport 2019:03*. Nyköping.

Nilsson, Ola. 2019. *Näveån.* Arkeologisk inventering och bedömning av kulturmiljöernas känslighet längs Näveån i Tunabergs socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Landskapsarkeologerna, Rapport 2019:5. Hudiksvall.

Arkiv

Lantmäteriet, Historiska kartor, Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS) (www.lantmateriet.se/)
Akt nr C85-56:8. Laga skifte år1917.

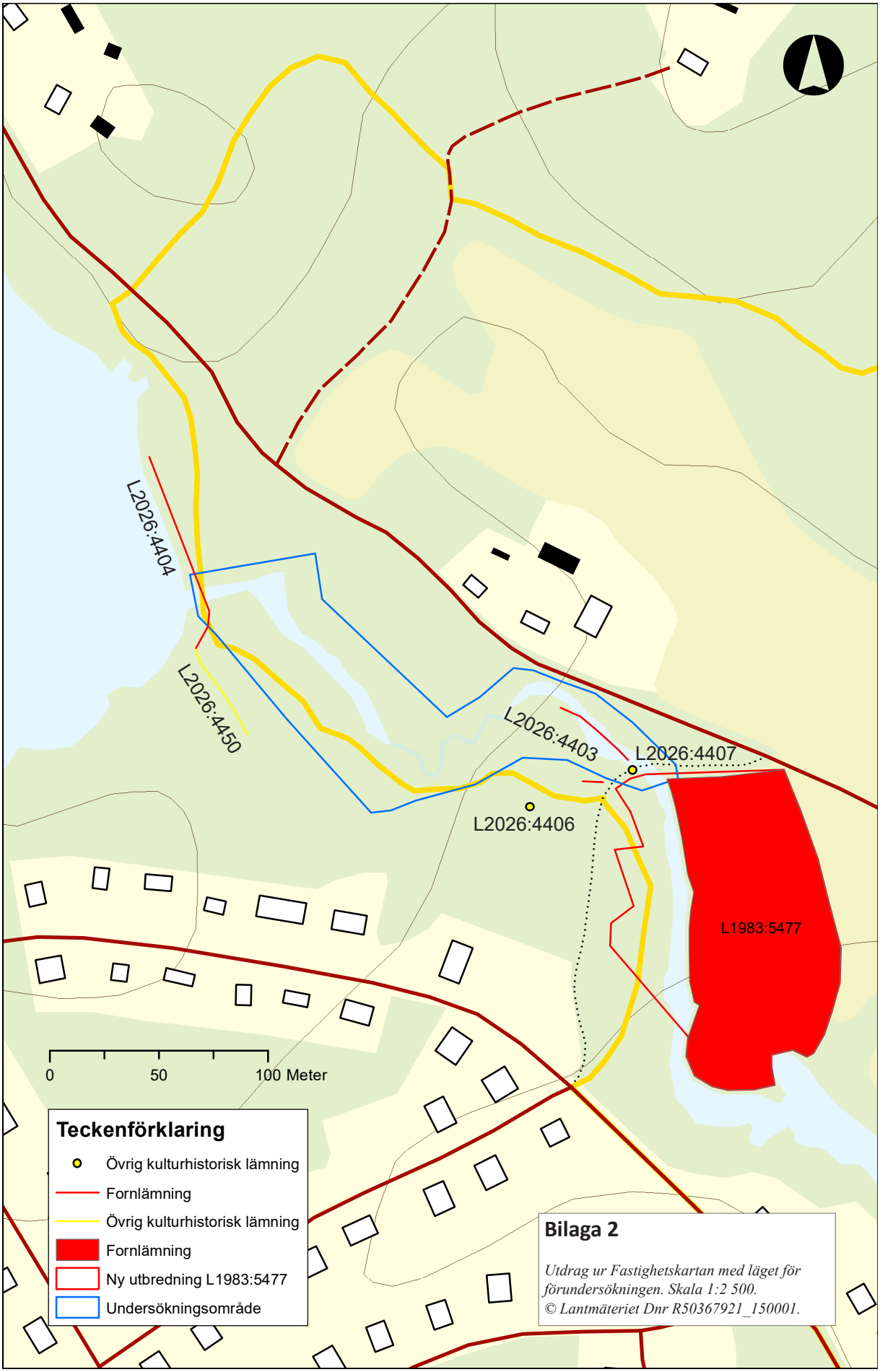
Lantmäteriet, Historiska kartor, Rikets allmänna kartverks kartarkiv (RAK) (www.lantmateriet.se/)
ID nr J112-56-14. Häradskartan, år 1897–1901.

Administrativa uppgifter

Projektnummer Sörmlands Arkeologi AB: 2611
Länsstyrelsens dnr: 2140-2025
Uppdragsnummer: 202600838
Tid för undersökningen: 2026-08-17 & 2026-08-19
Personal: Lars Norberg & Patrik Gillbrand
Kommun: Nyköping
Socken: Tunaberg
Fastighet: Kungstorp 2:4 och 3:1
Lämningsnr: L1983:5477, L2026:4403, L2026:4404, L2026:4406, L2026:4407 & L2026:4450
Belägenhet: N 6501421,670 E 604427,659
Koordinatsystem: SWEREF 99TM
Höjdsystem: RH 2000
Undersökt yta: ca 10 400 m^2

Inget analogt dokumentationsmaterial utöver det som redovisas i rapporten föreligger. Digital dokumentation förvaras tillsvidare hos Sörmlands Arkeologi AB. Inga fynd tillvaratogs.

Bilagor
Avesta
Norberg
Fagersta
Sala
Heby
Västmanlands län
Skinnskatteberg
Surahammar
Hallstahammar
Kolsva
Köping
Arboga
Kungsör
Hällby brunn
Eskilstuna
Skogstorp
Strängnäs
Torshälla
Abborrberget
Åkers styckebruk
Södermanlands län
Katrineholm
Flen
Vingåker
Gnesta
Nyköping
Oxelösund
Finspång
Krokek
Svärtinge
Lindö
Norrköping
Söderköping
Ekängen
Linghem
Linköping
Sturefors
Valdemarsvik
Västerås
Hökåsen
Skultuna
Tillberga
Irsta
Enköping
Bålsta
Hallstahammar
Kolbäck
Strömsholm
Ica-Lindö
Örtagården
Ängsö
Enköpings-Näs
Hässelbyholm
Fiholm
Hjälmaren
Mälaren
Uppsala län
Uppsala
Björklinge
Bålinge
Storvreta
Sävja
Alsike
Knivsta
Upplands Väsby
Bro
Kungsängen
Märsta
Arlanda flygplats
Täby
Vallentuna
Lidingö
Ekerö
Stockholm
Tumba
Södertälje
Mariefred
Stenhamra
Drottningholm
Nykvarn
Järna
Vagnhärad
Nynäshamn
Trosa
Osmo
Gröndal
Mölnbo
Hölö
Mörkö
Sorunda
Tullgarn
Stora Vika
Sibble
Dillnäs
Ösmo
Landsort
Landsort Bredgrund
Krabbfjärden
Norra Kränkan
Gustaf Dalén
N Fällbådan
Sandsänkan
Arkösund
Vikbolandet
Göta kanal
Roxen
Glan
Yngaren
Bråviken
Håradskär
Bilaga 1
Utdrag ur Sverigekartan med undersökningens belägenhet markerad. Skala 1:1 000 000. Källa: Lantmäteriet.

L2026:4404
L2026:4450
L2026:4403
L2026:4407
L2026:4406
L1983:5477
0
50
100 Meter
Teckenförklaring
Övrig kulturhistorisk lämning
Fornlämning
Övrig kulturhistorisk lämning
Fornlämning
Ny utbredning L1983:5477
Undersökningsområde
Bilaga 2
Utdrag ur Fastighetskartan med läget för förundersökningen. Skala 1:2 500.
© Lantmäteriet Dnr R50367921_150001.

Bilaga 3. Fotodokumentation

Översikt över del av L1983:5477 mot S. Partiet utgör en del av den utökade ytan av fornlämningen V om Näveån. Foto: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Utlopp med tröskel från Alstorpsdammen mot V. Ingår i dammvallen (L2026:4404). Foto: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Dammvallen till Alstorpsdammen mot NNV (L2026:4404). Foto: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Del av den N dammvallen mot NV (L2026:4403). Foto: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Läget för husgrunden till Gråbo (L2026:4406), den före detta skogvaktarbostaden (bakom snåren). Foto: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Masugnsslagg i bäckfåran inom L1983:5477, strax söder om bron (L2026:4407). Foto: Patrik Gillbrand 2026, Sörmlands Arkeologi AB.